

УДК 343.31

Я. О. Морозова,

кандидат юридичних наук, докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Визначено правовідносини, що притаманні процесу протидії підрозділами кримінальної поліції організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості, та, враховуючи їх правову природу, виокремлено нормативно-правові акти, що є правовим підґрунтям їх існування. В результаті проведеного дослідження констатовано, що сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції характеризується наявністю як двосторонніх, так і багатосторонніх та різнопланових за своєю юридичною природою правовідносин, які регулюються великою кількістю нормативно-правових актів.

Ключові слова: підрозділи кримінальної поліції, правове регулювання, організована злочинність, загальнокримінальна спрямованість.

Постановка проблеми. Аналіз статистичних даних правоохоронних органів України свідчить про щорічне зростання кількості вчинення злочинів, у тому числі загальнокримінальної спрямованості*. Водночас вбачається позитивна до зросту тенденція вчинення

* Див., наприклад, статистичні дані Генеральної прокуратури України (<http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>).

злочинів таким суб'єктом, як організована злочинність. Вказане пов'язано з тим, що, по-перше, сьогодні в Україні організована злочинність вже набула ознак міжнародної та поширює свій вплив як на фінансово-кредитну й банківську системи, так і на сферу зовнішньоекономічної діяльності – вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання грошей та вкладання їх у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності. Посилились процеси відмивання грошей шляхом укладання їх у легальну економіку або вивозу за кордон [1]. По-друге, аналіз емпіричного матеріалу дозволяє стверджувати, що організована злочинність, окрім економічного спрямування своєї протиправної діяльності, сьогодні очолює вчинення злочинів загальнокримінальної спрямованості. Водночас слід відмітити, що у квітні 2015 року спеціалізований суб'єкт протидії організованій злочинності МВС України був ліквідований, а повноваження передані підрозділам кримінальної поліції Національної поліції України, які сьогодні в результаті триваючого процесу реформування виконують вказану діяльність вкрай незадовільно [2]. На нашу думку, одними з можливих причин вказаного стану є «хаотичність» та «розпорошеність» серед нормативно-правових актів, що регулюють процес протидії підрозділами кримінальної поліції організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості, оскільки детальне правове регулювання роботи оперативних підрозділів – важливий захід повного і правильного втілення в життя законів та підзаконних актів з питань боротьби зі злочинністю [3, с. 37].

Стан дослідження. Проблему протидії організованій злочинності протягом багатьох років вивчають вчені різних галузей юридичної науки. Так, цьому питанню приділяли увагу Л. І. Аркуша, Л. В. Багрій, А. В. Гайдук, В. Д. Гвоздецький, І. П. Голосніченко, О. О. Дульський, О. Т. Кальман, М. І. Камлик, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, Н. В. Кузнецова, О. А. Мартиненко, Н. П. Матюхіна, Є. К. Марчук, М. І. Мельник, Я. Є. Мишков, С. Г. Стеценко, О. В. Ткаченко, О. Ю. Шостка та інші. Беззаперечно, науковий внесок зазначених учених в розвиток різних аспектів протидії організованій злочинності є значним. Проте слід відмітити, що після останніх змін у нормативно-прикладних напрямках питання правового регулювання протидії підрозділами кримінальної поліції організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості не розглядалось.

Метою статті є визначення сучасного стану правового регулювання протидії підрозділами кримінальної поліції організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. В сучасній теорії оперативно-розшукової діяльності питання правового регулювання протидії тому чи іншому виду злочинної діяльності розглядається як з боку вивчення правовідносин, що виникають в досліджуваному процесі, так і з

боку безпосереднього дослідження нормативно-правових актів, що регулюють вказані правовідносини. Враховуючи вказане, вважаємо доцільним спочатку визначити, які ж правовідносини виникають у процесі протидії підрозділами кримінальної поліції організованих злочинності загальнокримінальної спрямованості, а на підставі цього визначити основні нормативно-правові акти, що їх регулюють.

Слід зазначити, що доволі цікавою є думка Ю. Ф. Кравченка про те, що правовідносини, які виникають під час здійснення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами податкової міліції, мають комплексний, двосторонній, а в деяких випадках і багатосторонній характер. Водночас, досліджуючи вказане питання Ю. Ф. Кравченко пропонує розподілити правовідносини під час оперативно-розшукової діяльності на такі групи:

- перша – це правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, усередині між собою та серед різних оперативних підрозділів правоохоронних органів, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність чи які виконують правоохоронні функції (внутрішні, системні правовідносини);

- друга – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (оперативними підрозділами) та різними державними і недержавними установами, організаціями, підприємствами, засобами масової інформації та подібними структурами у зв'язку зі здійсненням оперативно-розшукової діяльності;

- третя – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності на конфіденційній та інших основах;

- четверта – правовідносини, що виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які потрапили до поля зору оперативних підрозділів з інших причин, – задумують, готують або вчиняють злочини, підозрюються у вчиненні злочинів, ухиляються від кримінального покарання, безвісно відсутні та інше;

- п'ята – правовідносини, які виникають між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, які захищаються в процесі її здійснення;

- шоста – правовідносини, що виникають у процесі використання оперативно-розшукових сил, засобів, методів та способів вирішення оперативно-розшукових завдань для боротьби зі злочинністю і документування злочинної діяльності;

- сьома – правовідносини, що виникають у процесі проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів;

- восьма – правовідносини, що виникають у процесі переведення оперативно-розшукової інформації з площини конспіративного провадження в офіційне;

– дев'ята – правовідносини, що виникають у процесі прокурорського нагляду та судового контролю за здійсненням оперативно-розшукової діяльності [3, с. 25–26].

Аналізуючи емпіричний матеріал, а також враховуючи запропоновану Ю. Ф. Кравченком класифікацію правовідносин в ОРД, можна дійти висновку, що процесу протидії підрозділами кримінальної поліції організований злочинності загальнокримінальної спрямованості характерні певні правовідносини, зокрема:

– правовідносини, що виникають між різними підрозділами кримінальної поліції (підрозділами карного розшуку, оперативної та оперативно-технічної служби) у процесі протидії організований злочинності загальнокримінальної спрямованості (наприклад, під час спільного здійснення заходів);

– правовідносини, що виникають під час здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на протидію організований злочинності загально кримінальної спрямованості;

– правовідносини, що виникають між підрозділами кримінальної поліції та особами, які є фігурантами оперативної розробки;

– правовідносини, що виникають між підрозділами кримінальної поліції та слідчими у процесі оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження злочинів загальнокримінальної спрямованості, що вчинені суб'єктами організованої злочинності;

– правовідносини, що виникають між підрозділами кримінальної поліції в результаті здійснення внутрішньої взаємодії під час проведення попереджувальних заходів, спрямованих на протидію організований злочинності загальнокримінальної спрямованості;

– правовідносини, що виникають під час перевірки дотримання законності при здійсненні оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції організований злочинності контролюючими органами (прокуратурою, судом);

– правовідносини, що виникають між підрозділами кримінальної поліції та особами, які негласно співпрацюють з ними у процесі оперативно-розшукової протидії організований злочинності загальнокримінальної спрямованості (конфідентами);

– правовідносини, що виникають між підрозділами кримінальної поліції, з одного боку, та населенням, засобами масової інформації, Службою безпеки України, Інтерполом тощо, з іншого боку, в результаті здійснення зовнішньої взаємодії під час проведення профілактичних та попереджувальних заходів, спрямованих на протидію організований злочинності загальнокримінальної спрямованості.

Аналізуючи правову природу вказаних правовідносин, можна резюмувати, що правовим підґрунтям їх існування є такі нормативно-правові акти:

1. Конституція України. Так, Основний Закон України, що має найвищу юридичну силу, є передумовою для ухвалення інших

законів та підзаконних актів, його положення є обов'язковими для виконання всіма членами суспільства. Водночас слід відмітити, що Конституція України закріплює основні положення кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, зокрема:

– ст. 55 передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Так, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань*;

– ст. 56 передбачає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень;

– ст. 57 передбачає, що кожному гарантується право знати свої права та обов'язки. Закони й інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними;

– ст. 58 передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення;

– ст. 59 передбачає, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура;

– ст. 60 передбачає, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно

* Положення ст. 55, 59 викладено без урахування змін, що внесені законом України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII і набирають чинності 30 вересня 2016 р.

злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність;

– ст. 61 передбачає, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер;

– ст. 62 передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням;

– ст. 63 передбачає, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду;

– ст. 64 передбачає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень;

– ст. 68 передбачає, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [4].

2. Акти міжнародно-правового характеру. Серед численних міжнародних нормативно-правових актів, присвячених різним аспектам протидії організованій злочинності, беззаперечно одним із основних є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) з Протоколами до неї [5]. Так, вказаний нормативно-правовий акт був ратифікований Верховною Радою України з подальшим закріпленням у національному законодавстві положення про те, що вказана Конвенція застосовується до попередження, розслідування і карного переслідування у зв'язку зі злочинами, визнаними такими відповідно до статей 5, 6, 8 і 23 Конвенції, та серйозними злочинами, що носять транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи.

Водночас указаною Конвенцією визначається, що злочин носить транснаціональний характер, якщо:

- а) він вчинений у більш ніж одній державі;
- б) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;
- в) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі;
- г) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

3. Кодифіковані нормативні акти:

– Кримінальний кодекс України, у ст. 28 якого визначаються кримінально карані діяння з ознаками організованості, зокрема:

а) злочин визначається вчиненням організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи;

б) злочин визначається вчиненням злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [6];

– Кримінальний процесуальний кодекс України. Вказаним нормативно-правовим актом визначаються основні положення досудового, судового розслідування, а також оперативно-розшукового забезпечення злочинів, у тому числі вчинених суб'єктами організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості [7].

4. Закони України:

– «Про оперативно-розшукову діяльність», положення якого визначають:

– а) підрозділи кримінальної поліції суб'єктами оперативно-розшукової діяльності;

– б) оперативно-розшукову протидію організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості як прерогативну правоохоронну функцію оперативних підрозділів [8];

– «Про Національну поліцію», який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також протидію злочинності (зокрема організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості) як один із головних обов'язків підрозділів Національної поліції [9];

– «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. Водночас указаний Закон під організованою злочинністю закріплює сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Разом з тим у вказаному Законі визначено, що:

- 1) метою боротьби з організованою злочинністю є:
 - а) встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація;
 - б) усунення причин та умов існування організованої злочинності;
- 2) основними завданнями вказаного Закону є:
 - а) створення загальних правових і організаційних засад у сфері боротьби з організованою злочинністю, сприяння її попередженню та ліквідації;
 - б) визначення системи державних органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, та їх взаємовідносин;
 - в) встановлення повноважень спеціальних державних органів по боротьбі з організованою злочинністю та спеціальних заходів, що здійснюються ними;
 - г) встановлення обов'язків інших державних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю;
 - г) правове забезпечення фінансових, матеріально-технічних та інших умов, необхідних для боротьби з організованою злочинністю;
 - д) забезпечення гарантій прав громадян і юридичних осіб під час здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю [10].

5. Підзаконні нормативні акти у вигляді указів Президента України та розпоряджень Кабінету Міністрів України, зокрема:

– указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю»;

– розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2012 № 53-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю».

6. Підзаконні нормативні акти у вигляді міжвідомчих та відомчих наказів, основними з яких є:

– спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, міністерств фінансів та юстиції України від 16.10.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»;

– наказ Національної поліції України від 14.11.2015 № 90 «Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України»;

– наказ МВС України від 14.08.2012 № 700 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень».

7. Відомчі нормативно-правові акти закритого характеру, що регламентують організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції організований злочинності загальнокримінальної спрямованості.

Отже, підбиваючи **підсумок**, можна резюмувати: сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції характеризується наявністю як двосторонніх, так і багатосторонніх та різнопланових за своєю юридичною природою правовідносин, які регулюються великою кількістю нормативно-правових актів.

Список бібліографічних посилань: 1. Соціально-кримінологічна характеристика «п'ятої влади»: реферат // Vchys: сайт. URL: <http://vchys.net/4642-referat-z-pravoznavstva-na-temu-socлно-krimnologchna-harakteristika-pyatoyi-vladi.html>. 2. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів України щодо реформування органів внутрішніх справ: закон України від 12.02.2015 № 193-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-19>. 3. Кравченко Ю. Ф. Оперативно-розшукова діяльність податкової міліції: навч. посіб. Київ: ДПАУ, НАДПСУ, 2005. 480 с. 4. Конституція України: закон України від 26.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. 5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: від 15.11.2000 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789. 6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. 7. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 8. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. 9. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. 10. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

Надійшла до редколегії 23.08.2016



Морозова Я. А. Современное состояние правового регулирования противодействия подразделениями криминальной полиции организованной преступности общекриминальной направленности

Определены правоотношения, присущие процессу противодействия подразделениями криминальной полиции организованной преступности общекриминальной направленности, и, учитывая их правовую природу, выделены нормативно-правовые акты, которые являются правовой основой их существования. В результате проведённого исследования констатировано, что современное состояние правового регулирования оперативно-розыскного противодействия подразделениями криминальной полиции характеризуется наличием как двусторонних, так и многосторонних и разноплановых по своей юридической природе правоотношений, регулируемых большим количеством нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: подразделения криминальной полиции, правовое регулирование, организованная преступность, общекриминальная направленность.

Morozova Y. O. The current state of legal regulation of combating organized crime of general criminal focus by criminal police units

The author has defined legal relations inherent to the process of combating organized crime of general criminal focus by criminal police units, in particular: legal relations arising between different criminal police units; legal relations arising in the course of realizing operative and search activities; legal relations arising between criminal police units and persons who are subjects of cultivation; legal relations arising between criminal police units and investigator; legal relations arising between criminal police units as a result of internal interaction; legal relations arising while checking compliance with the law within the implementation of operative and search criminal police units' counteraction organized crime of regulatory authorities; legal relations arising between criminal police units and persons who secretly cooperate with them; legal relations arising between criminal police units as a result of external interaction.

However, considering their legal nature, the author has singled out regulations, which are legal basis for their existence, which include: the Constitution of Ukraine; international and legal acts; codified regulations; laws of Ukraine; subordinate legal acts in the form of decrees of the President of Ukraine and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine; subordinate regulations in the form of inter-ministerial and departmental orders; departmental regulations of closed nature.

As a result of conducted study it has been stated that the current state of legal regulation of operative and search counteraction by criminal police units is characterized by both bilateral and multilateral and diverse in their legal nature legal relations regulated by a large number of legal acts.

Keywords: criminal police units, legal regulation, organized crime, general criminal focus.

